

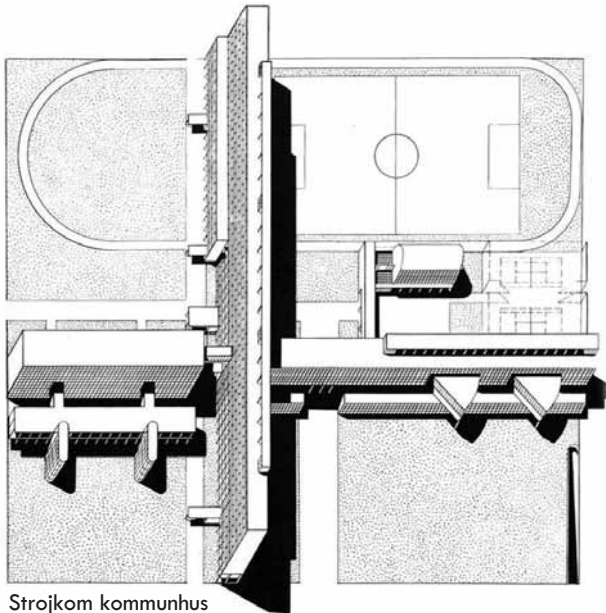
Ett sovjetiskt superkollektiv

När den kommunistiska regimen etablerat sig i Ryssland efter revolutionen 1917 uppstod en mängd olika boendeformer i de överbefolkade ryska städerna. Under 1920-talet kom detta att utvecklas mot en upplösning av klassiska familjemönster och mot mer kollektiva bostadslösningar. Det som vi idag kanske skulle kalla ytterligheter blev mönsterbildande.

I början av mars i år var jag på en föreläsning om modernismen som hölls av Claes Caldenby, professor i Arkitekturens teori och historia vid Chalmers, där jag fastnade för modernismens utveckling i Sovjetryssland och fascinerades av hur arkitekturen både har påverkat och påverkats av människor samt hur den Sovjetiska arkitekturen närmat sig kollektiva lösningar på bostadsproblem.

I februari 1917 utbröt revolution i Ryssland, tsaren Nikolaj II störtades och en provisorisk regering tillsattes. Samma år utbröt oktoberrevolutionen och i den steg Lenin och hans bolsjeviker fram och grep makten i landet. Efter den ryska revolutionen bytte bolsjevikpartiet namn till kommunistiska partiet. Åren efter revolutionen var Ryssland sönderslitet av inbördeskriget mellan kommunisterna och de tsartrogna. Samtidigt försökte Lenin och hans partikamrater befästa sin position och arbetade för att föra Ryssland

närmare sina kommunistiska ideal. Det var först när kommunisterna vunnit inbördeskriget omkring 1920 som den unga sovjetstaten blev mer etablerad. Bostadssituationen i de ryska städerna var vid den här tidpunkten katastrofal. I industristäder som Moskva och St. Petersburg levde upp till åtta personer i samma lägenhet. Ofta hade man gästarbetare från landet inneboende och hela familjer fick hålla tillgodo med ett rum eller bara en del av ett rum. Redan 1918 förstatligades all tomtmark och alla byggnader över ett visst värde. På så sätt kunde man skapa bostäder åt cirka en miljon människor i de större städerna. Man tvingade därmed borgarfamiljerna att flytta ihop och lämna delar av sina stora lägenheter för att göra plats åt arbetarfamiljer. På så vis bildades de första *domkom*, som betyder hus-kommitté, som kom att bli ansvariga för husens skötsel. I dem fanns också grunden till det som sedan utvecklades till boendekommuner. De första av dessa boendekommuner uppstod som en nödvändighet i de övertagna husen. Begreppet boendekommun, eller bara kommun, som jag kommer att använda i den här texten, syftar på ett eller flera hus där de boende samarbetar och har gemensamma aktiviteter och gemensam organisation, bland annat när det gäller barnpassning, matlagning och klubbverksamhet. I början av 1922 fanns omkring 1000 sådana här kommuner runt om i Moskva. Här bodde folk som arbetade på samma fabrik eller i samma bransch, då husen delats ut av de förstatligade företagen där de arbetade. Kommunerna leddes av så kallade husråd och viktiga frågor löstes vid allmänna möten. En av de största kommunerna i Moskva hade cirka 3000 invånare.

Strojkom kommunhus
projekt, 1929

Inom kommunerna organiserades som sagt bland annat barnpassning och matlagning. Detta blev en förutsättning för att göra som Lenin uttryckte det: att frigöra hemslavinnan. Kvinnorna hade snabbt blivit juridiskt jämställda mannen och det arbetades nu för att få ut kvinnorna i industriarbetet i betydligt större omfattning. Man ansåg att hushållsarbetet och barnomsorgen kunde effektiviseras och koncentreras och på så vis kunde kvinnorna ägna sig åt mer "produktiva" sysselsättningar. Barnen placerades i barnkrubbor, skolor samt internatskolor där de kunde uppfostras till goda samhällsmedborgare och kvinnan kunde bli yrkesarbetande.

Under inbördeskriget genomfördes i princip ingen byggnation alls. Förutom den allmänna förvirringen rådde brist på

allt och industriproduktionen sjönk till en tredjedel av vad den varit innan revolutionen. Fram mot 1920 började idéer och förslag till nya boendeformer, inspirerade av kommunerna, skönjas i arkitekternas ritningar. Mest var det tankar kring det nya samhället som skulle byggas och tron på den nya tekniken som genomsyrade dessa idéer. I kombination med spridningen av modernismen uppstod den ryska version av modern arkitektur som kom att kallas konstruktivism, ett mer rationellt och utstuderat sätt att bygga på. Rent arkitekturmässigt präglas konstruktivismen, liksom modernismen, av raka linjer och rena former. Byggnaderna har inga bärande ytterväggar utan vilar på en så kallad skelettstomme som består av bärande pelare och balkar. Ytterväggarna är rena, putsade ytor som bryts av stora glaspartier och/eller band av fönster. Dekorationen är obefintlig eller utgörs endast av siffror och bokstäver.

Mot slutet av 1920-talet blev frågan om de nya arbetarbostäderna allt mer angelägen och vid den då nybildade statliga byggnadskommissionen, Strojkom, rationaliserade man bostäderna extremt. Mätningar genomfördes för att så effektivt som möjligt kunna bygga funktionella bostäder åt så mycket folk som möjligt. Rummens höjd och volym, mängden luft och ljus samt rummets rationella användning beräknades och analyserades för att människorna på bästa sätt skulle kunna använda byggnaderna. Kommunikationssystemen skulle rationaliseras bort så mycket som möjligt, vilket resulterade i ändlösa korridorer. Systematiska uträkningar genomfördes på hur man kunde effektivisera

bostadshusen maximalt. Familjebostäderna försvann när arkitekterna tog sig an hela komplex där man behandlade individen i förhållande till kollektivet. Med kommunen som utopi ansåg man att individen kunde anpassas till kollektivet och en relativt inrutad tillvaro.

Ett av de första projekten som presenterades av Strojkom kom 1929 och var ritat av de två unga arkitekterna Barsjtj och Vladimirov. På en tomt om 4,6 hektar (46.000 m²) ritades ett korsformat byggnadskomplex. Längs Y-axeln, i nord-sydlig riktning, planerades de vuxnas bostäder i ett 200 meter långt och tio våningar högt hus. Här skulle upp till 1000 personer kunna bo i sovkbabiner om sex kvadratmeter i de översta våningarna. Här skulle invånarna kunna sova, vila och studera. I förslaget kan man se hur varje kabin har egen dusch men delar toalett med grannen. Två kabiner skulle enkelt kunna ändras till en vid önskemål. Övriga aktiviteter ansågs som kollektiva och skulle utföras i gemensamma utrymmen i de nedre våningarna. Dessa lokaler, verkstäder, skolsalar, rekreationsutrymmen, matsal med mera, var ritade som stora salar med uppglasade väggytor i sann konstruktivistisk anda. I bottenvåningen var största delen av huset byggt på pelare för enkel tillgänglighet mellan kommunens idrottsplats, sporthall och övriga utomhusområden. I X-axeln, öst-västlig riktning, placerades i väst sovsalar och lektrum för 360 förskolebarn och i öst undervisningslokaler, verkstäder och sovsalar för skolbarnen (8-16 år). Förskolebarnens flygel skulle vara uppdelad i tre olika ålderskategorier med en kategori per våning. Våningarna

var sedan uppdelade i fyra avdelningar med 30 barn i varje som snabbt kunde isoleras vid händelse av infektionssjukdomar som vid tidpunkten var ett överhängande problem i Sovjet. I byggnadens origo låg den gemensamma matsalen där barn och vuxna skulle äta i omgångar. Matsalen försörjdes av ett fabrikskök där färdigmat och halvfabrikat förbereddes och beställdes fram till respektive plats med hjälp av ett löpande band. Beställaren placerade en biljett på bandet som sedan togs om hand i köket och rätt måltid skickades fram.

Strojkomms kommunhus kan ses som en ytterlighet och är på många sätt svår för oss att greppa idag. Projektet förutsatte mer eller mindre en upplösning av den traditionella familjen och barnens behov av kontakt med föräldrarna var knappast prioriterat. Det finns mycket kritik att framföra mot detta projekt av två unga idealister men man skall veta att detta är ett idéprojekt som aldrig genomförts men som ansågs som ett ovanligt gott exempel på ny arkitektur för ett nytt samhälle både av samtiden och senare. Strojkomms kommunhus blev mönsterbildande och komplex som påminner om det har genomförts bland annat i Moskva och finns i många fall kvar om än med ändrad funktion. •

Källor:

Kollektivhus

Caldenby, C och Walldén, Å

Vad är ett kollektivhus?

Cladenby, C

text Dennis Olsson